

Meer welzijn vereist rantsoenering

Paul de Beer

In: *Filosofie in bedrijf*, jrg.17 nr.3/4, december 2006 (gepubliceerd in 2007), pp.23-28.

"Heeft u een maatschappelijk of sociaal probleem? Uw geliefde heeft u verlaten? Bent u ontevreden in uw baan? Moet u een belangrijk examen afleggen? Uw bedrijf draait met een negatief resultaat?" Lamine heeft een oplossing. "Als krachtig medium kan ik u weer op weg helpen om uw leven aangenaam te maken," zo lees ik in een klein foldertje dat ik in mijn brievenbus aantrof. Ik vermoed dat niet erg veel mensen Lamine serieus zullen nemen. Toch zijn zijn – of moet ik zeggen: haar? – pretenties nog betrekkelijk bescheiden als je ze vergelijkt met die van economische groei. Als we politici, beleidsmakers en onderzoekers mogen geloven is economische groei immers de oplossing voor bijna al onze problemen. De kosten van de vergrijzing? De hoge jeugdwerkloosheid? De financiering van de publieke dienstverlening? Als we eenmaal maar weer genoeg economische groei hebben, zullen die problemen als sneeuw voor de zon verdwijnen. Drie procent groei per jaar, zo heeft de Europese Unie het in de Lissabon-strategie geformuleerd, hebben we nodig, niet alleen om de meest dynamische en concurrerende kenniseconomie ter wereld te worden, maar ook om duurzame economische ontwikkeling, meer en betere banen en hechtere sociale samenhang tot stand te brengen. Nu is drie procent groei per jaar voor Nederland niets bijzonders. Tussen 1983 en 2000 groeide de Nederlandse economie gemiddeld precies met dit percentage. In deze periode nam de welvaart dan ook met maar liefst 65 procent toe. Maar zijn we daar echt zoveel beter van geworden? Als je het aan de bevolking zelf vraagt, is het antwoord duidelijk "nee". Op een schaal van 1 tot 4 die het geluk van de bevolking meet, scoorden we in 1983 gemiddeld 3,3 en in 2000 was die score nog steeds 3,3. Een soortgelijk fenomeen zien we in meer rijke landen. In België bleef de score in dezelfde periode constant op 3,0, in Frankrijk steeg ze zeer licht van 2,8 naar 2,9, in Duitsland bleef ze constant op 2,9 en in Groot-Brittannië op 3,1 en in Denemarken steeg ze van 3,5 naar 3,6.ⁱ

Waarom draagt economische groei zo weinig (meer) bij aan de tevredenheid en het geluk van de bevolking? Mijn stelling is dat een vijftal factoren de omzetting van meer economische welvaart in meer welzijn en geluk in de weg staat. Deze vijf factoren zijn:

- Milieu en natuur
- Ruimte
- Tijd
- Mensen
- Status

De overeenkomst tussen deze vijf factoren is dat ze alle in absolute zin schaars zijn: méér productie, méér economische groei helpt niet om de schaarste ervan te verminderen. Integendeel, economische groei leidt vooral tot meer vraag

naar deze 'goederen', waardoor de schaarste juist nog knellender wordt. Omdat deze goederen in absolute zin schaars zijn, dragen onze inspanningen om er meer van te bemachtigen er vooral toe bij dat anderen er minder aanspraak op kunnen maken. Wat de een wint, gaat per definitie af van wat de ander kan bemachtigen. De strijd om deze goederen is dan ook in hoge mate verspilde energie, die ten koste gaat van zaken die méér bijdragen aan ons welzijn en geluk.

Ik loop de vijf knelpunten voor welzijns groei kort langs.

- Dat de beschikbaarheid van natuurlijke hulpbronnen en de belastbaarheid van het milieu eindig is, is bekend sinds de Club van Rome meer dan dertig jaar geleden hierover de noodklok luidde. Niettemin zijn de voorraden aan grondstoffen en energie die ons ter beschikking staan en het opnamevermogen van het milieu zo groot, dat we ons telkens weer sussen met de gedachte dat het zo'n vaart niet zal lopen, dat we nog tijd genoeg hebben om een oplossing te vinden. Ondertussen raken de olievoorraden steeds verder op, ervaren we de gevolgen van het broeikaseffect steeds meer (letterlijk) aan den lijve en sterven jaarlijks in Nederland duizenden mensen door luchtvervuiling.
- Met de beperktheid van de ruimte worden we in het dichtbevolkte Nederland steeds nadrukkelijker geconfronteerd. De behoefte aan een huis met een tuintje wint het steeds weer van onze waardering voor het Hollandse polderlandschap of de ongerepte natuur. En dagelijks zitten honderdduizenden forenzen elkaar letterlijk in de weg in de file en in overvolle treinen en bussen.
- Als er iets per definitie schaars is, is het wel tijd. Een dag zal nooit meer dan 24 uur tellen, hoe rijk we ook worden. Maar naarmate we rijker worden, hebben we wel steeds meer (vrije) tijd nodig om van onze welvaart te genieten. Tegelijkertijd wordt die vrije tijd, naarmate we per gewerkt uur méér verdienen, steeds duurder. Het gevolg is dat we niet alleen op ons werk, maar ook in onze vrije tijd een overvolle agenda hebben en steeds jachtiger worden. Dat leidt bijvoorbeeld tot het paradoxale verschijnsel dat degenen die zich de mooiste en grootste huizen kunnen permitteren, vaak de minste tijd hebben om ervan te genieten.
- In een wereld die meer dan zes miljard mensen telt, lijkt het vreemd om de mens als een schaarse factor te beschouwen. Bovendien kunnen we van de mens, anders dan van de andere vijf belemmeringen die ik beschrijf, naar geloven meer 'produceren'. Toch zijn mensen in die zin absoluut schaars, dat de hoeveelheid menselijke arbeid (bijv. in de vorm van persoonlijke dienstverlening) die per persoon beschikbaar is, per definitie beperkt is. Een van de grootste voordelen van rijkdom is altijd geweest dat die je in staat stelt om andere mensen voor jou te laten werken. Maar als we allemaal rijker worden, neemt de hoeveelheid menselijke arbeid die *gemiddeld* per persoon beschikbaar is natuurlijk niet toe. Tegelijkertijd gaat een hoger inkomen wel samen met een grotere vraag naar persoonlijke dienstverlening. Daarom zal de schaarste aan mensen steeds nijpender worden. Dit kan slechts ten dele worden ondervangen door technologische ontwikkeling (productiviteitsstijging), doordat juist het persoonlijke karakter van de dienstverlening vaak het meest gewaardeerd wordt.
- De grootste belemmering voor het omzetten van economische groei in meer welzijn en geluk is waarschijnlijk gelegen in het grote belang dat we hechten aan status, aanzien, eer en roem. Status is per definitie relatief en *daarom* in absolute zin schaars. Status ontleen je aan het feit dat je in positieve zin onderscheidt van anderen, dat je meer gewaardeerd wordt dan anderen. Het is dan ook onmogelijk dat iedereen een hoge(re) status

verwerft. Uit onderzoek blijkt dat het geluk dat we ontleen aan een hoger inkomen voornamelijk wordt bepaald door vergelijking met anderen. Als iedereen een hoger inkomen krijgt wordt niemand daar noemenswaardig gelukkiger door. Of, zoals een cartoon in het boek *Happiness* van Richard Layard (2005: 40) het mooi illustreert met een medewerker die tegen zijn baas zegt: "Oké, als u geen mogelijkheid ziet om mij een loonsverhoging te geven, wat zou u dan zeggen van een loonsverlaging voor Parkerson?" De behoefte aan status lijkt een natuurlijke menselijke eigenschap te zijn (vgl. De Waal, *Good natured*). Maar hij lijkt sterker te worden naarmate we rijker zijn. Als we eenmaal in onze elementaire levensbehoeften – eten, kleding, onderdak, veiligheid – hebben voorzien, richten we de aandacht vooral op zaken waarmee we ons (in positieve zin) kunnen onderscheiden van anderen. Dat lukt het beste als we ons juist op die zaken richten die in absolute zin schaars zijn – de zaken dus die we net hebben besproken. Daarom is het streven naar status nauw verbonden met de jacht op andere schaarse zaken die een hoger welzijn in de weg staan. En daarmee worden die factoren des te meer een hindernis voor een groter geluk.

Hoe zouden we de vicieuze cirkel van economische groei die leidt tot een grotere vraag naar schaarse goederen en dus tot een verheviging van de *rat race*, die op zijn beurt weer bijdraagt aan meer economische groei, kunnen doorbreken? Het feit dat economische groei de beschreven problemen niet oplost, maar ten dele zelfs verergert, betekent nog niet dat een einde aan de groei, of zelfs economische krimp, de problemen vanzelf zou doen verdwijnen. De ervaring van de afgelopen paar jaar leert ons dat we, als de economische groei terugvalt, niet ineens meer tevreden worden. (Tussen 2001 en 2003 daalde het percentage Nederlanders dat zeer tevreden is van 49 naar 40. Opvallend is overigens dat het percentage werkenden dat klaagt over een hoge tijdsdruk tussen 1998 en 2004 wel is teruggelopen, van 38% naar 32%; bron: CBS, Statline (POLS)).

Het geschetste probleem is er dan ook niet zozeer een van meer of minder economische groei. Het probleem is veeleer dat er zo goed als *geen* relatie (meer) bestaat tussen economische groei en maatschappelijk welzijn. Dit pleit er derhalve vooral voor om in de toekomst veel minder betekenis toe te kennen aan economische groei als indicator voor hoe goed of slecht het met ons land gaat (vgl. Van den Bergh 2005).

Wat zouden we wel kunnen doen om de vijf belemmeringen voor welzijn en geluk op te heffen of, als dat niet mogelijk is, te omzeilen? In essentie zie ik twee oplossingsrichtingen.

De eerste is een mentaliteitsverandering of een cultuuromslag. Dit is tegelijkertijd de makkelijkste en de moeilijkste oplossing. De makkelijkste, omdat het een fluitje van een cent is om ervoor te pleiten dat mensen zich minder sterk richten op goederen die in absolute zin schaars zijn: bijvoorbeeld minder consumeren – oftewel consuminderen –, onthaasten, zich onttrekken aan modes en trends. Maar het is ook de moeilijkste oplossing, omdat een dergelijke mentaliteitsverandering zich niet van bovenaf laat verordenen. Ik heb er veel waardering voor als mensen kiezen voor een alternatieve leefstijl die de absolute schaarste van natuur, ruimte, tijd en status serieus neemt (deze weg lijkt de voorkeur te hebben van de organisatie *Echte Welvaart*, zie www.echtewelvaart.nl). Maar als dit de oplossing voor het probleem is, is er weinig reden voor optimisme dat we veel verder zullen komen. Een zo fundamenteel maatschappelijk probleem kan en zal niet door louter individuele

initiatieven uit de wereld worden geholpen, maar vereist een andere organisatie van de samenleving.

Ik verwacht dan ook meer van een andere oplossingsrichting. Aangezien absoluut schaarse goederen per definitie niet door economische activiteiten kunnen worden vermeerderd, gelden de traditionele welvaartstheoretische argumenten voor verdeling op basis van koopkrachtige vraag hier niet. Het is geenszins vanzelfsprekend dat degene die het meest voor deze schaarse goederen bereid en in staat is te betalen er ook het hoogste welzijn aan zal ontlelen. Een beter alternatief is in dit geval om de verdeling van absoluut schaarse goederen geheel of gedeeltelijk aan het marktmechanisme te onttrekken en op grond van een ander criterium te verdelen of toe te delen. Er is dan sprake van quoterings of rantsoenering. Het is niet voor niets dat deze methode van verdeling vooral wordt toegepast als er sprake is van een extreme schaarste of noodsituatie, zoals bij hongersnood, bij een acuut tekort aan energie of bij een schrijnend tekort aan banen voor specifieke groepen (bijv. allochtonen of gehandicapten). Hoewel maar weinigen zich dit realiseren is er mijns inziens bij de genoemde, absoluut schaarse goederen evenzeer sprake van een zo nijpend tekort dat dit rantsoenering rechtvaardigt. De meest voor de hand liggende manier om dit te doen is het schaarse goed gelijkmatig over de bevolking te verdelen. We vinden dit een heel vanzelfsprekend principe bij de verdeling van politieke macht – die in feite ook een absoluut schaars goed is – door middel van het democratische principe van *one (wo)man, one vote*. Waarom zouden we dit principe niet even goed kunnen toepassen op andere, in absolute zin schaarse goederen? Een belangrijke vraag die vervolgens nog moet worden beantwoord is, of de toegewezen quota verhandeld mogen worden. Als dit het geval is, wordt vervolgens toch weer enige ruimte geboden aan het marktmechanisme en de wet van vraag en aanbod. Hoewel dit marktmechanisme per definitie niet tot een groter aanbod van absoluut schaarse goederen kan leiden, zou het wel kunnen bijdragen aan de meest efficiënte aanwending van het schaarse goed. Als de waarde van het schaarse goed voor de consument echter voor een belangrijk deel is gelegen in de *relatieve* hoeveelheid die men ervan bezit, dat wil zeggen dat er sprake is van een positioneel goed (Hirsch 1976), dan versterkt de verhandelbaarheid van de quota de strijd om status. In dat geval is het beter om de quota strikt persoonsgebonden te maken.

Van de genoemde schaarse goederen is toepassing van een vorm van quoterings op natuur en milieu het minst omstreden. In beperkte mate wordt dit principe al toegepast, bijvoorbeeld bij vangstquota voor vis en bij CO₂-emissierechten. Hierbij kan zonder problemen weer van het marktmechanisme gebruik worden gemaakt door deze quota of emissierechten verhandelbaar te maken. Natuur en milieu verschillen namelijk in twee opzichten van de andere schaarse goederen. Technologische ontwikkeling kan leiden tot een efficiënter gebruik en het gebruik heeft geen intrinsieke waarde en levert geen status op, maar is een onbedoeld bijproduct van productie of consumptie van andere goederen. Verhandeling van quota zal daarom niet leiden tot een improductieve concurrentiestrijd, maar juist een prikkel vormen voor efficiënter gebruik. Een belangrijk voordeel van verhandelbare quota boven een ecotaks (energieheffing of milieubelasting) is dat bij de laatste de effectiviteit niet bij voorbaat vaststaat (die hangt namelijk af van hoe sterk men reageert op een prijsstijging) en het risico groot is dat economische groei zal leiden tot een groter beslag op milieu en natuur, tenzij de ecotaks steeds hoger wordt.

Quotering zou ook goede diensten kunnen bewijzen bij de verdeling van de schaarse ruimte, maar op dit gebied is daar doorgaans veel minder steun voor. Twee concrete toepassingen zouden een quotering van woonruimte en van vervoersruimte kunnen zijn. Iedere burger krijgt dan het recht op een aantal vierkante meters grond voor bewoning. Het verhandelbaar maken van ruimtequota is niet verstandig, omdat ruim wonen ook een belangrijke statusfunctie heeft (zie hierna). Daarom zou ieder een strikt persoonlijk ruimtequotum moeten krijgen toegewezen. Om de gedachten te bepalen zou men kunnen denken aan 130 m² (0,013 ha) per Nederlander. (Dit betekent dat in totaal 221.000 ha beschikbaar zou zijn voor woonbebouwing, hetgeen overeenkomt met het bebouwde woongebied in Nederland in het jaar 2000.) Dit persoonsgebonden quotum zou een belangrijke prikkel kunnen zijn om ruimte te delen met anderen, hetzij door samen te wonen, hetzij door 'de lucht in te gaan', dat wil zeggen in woonlagen boven elkaar te wonen. Quotering van het vervoer betekent dat iedere burger een bepaald aantal kilometers per jaar mag reizen. Wie meer wil reizen moet kilometers kopen van degenen die minder willen reizen (aangezien reizen op zichzelf geen status oplevert, is verhandelbaarheid hier geen probleem). Het is ook denkbaar dat de quotering van vervoer over de tijd wordt gedifferentieerd. Om te voorkomen dat iedereen op hetzelfde moment met zijn auto de weg opgaat zou in het spitsuur een beperkt aantal vergunningen kunnen worden afgegeven die worden toegewezen aan de hoogste bidder.

Het mooie van tijd is dat hij van nature al gequoteerd is: iedereen krijgt 24 uur per dag toegewezen (al hebben rijke mensen gemiddeld wel meer levensjaren tot hun beschikking dan arme). Het verhandelen van die tijd is dan ook niet mogelijk, hoe graag rijke, drukbezette mensen misschien ook wat uren zouden kopen van arme werklozen die over zeeën van tijd beschikken. De manier waarop mensen hun tijd besteden, kan echter wel negatieve (externe) effecten hebben op de tijdbesteding van anderen. De duidelijkste voorbeelden daarvan vinden we op het werk. Als je collega veel uren overwerkt om daarmee wat extra's te verdienen, is de kans groot dat hij daarmee, zonder dit te beogen, jou benadeelt als jij het wat rustiger aan wilt doen. Door zijn inzet maakt hij waarschijnlijk meer kans op een promotie en schroeft hij de verwachtingen die het management heeft op. Wil jij niet de naam krijgen van iemand die de kantjes ervan afloopt, dan doe je er goed aan af en toe ook 's avonds door te werken, zelfs als dat eigenlijk niet nodig is. Om deze *rat race*, die op den duur bijna iedereen dreigt mee te sleuren, te beëindigen is het goed beperkingen op te leggen aan de maximale arbeidsduur. Quotering van werktijd zou je dat kunnen noemen. Wie toch overwerkt zou eerder een boete opgelegd moeten krijgen dan daarvoor een extra vergoeding te ontvangen, zoals nu gebruikelijk is.

Ook mensen zijn, sinds de slavernij is afgeschaft, gequoteerd: ieder kan vrij over zijn of haar eigen arbeidskracht beschikken. Daar hoort ook bij dat men zijn arbeidskracht vrij kan verhandelen. Hierdoor ontstaan er grote verschillen in de mate waarin mensen daadwerkelijk gebruik kunnen maken van de beschikbare arbeidskracht. Als er meer koopkrachtige vraag is naar persoonlijke dienstverlening in luxe hotels of schoonheidssalons dan in het onderwijs of in verpleegtehuizen, dan ontstaan er tekorten in de laatstgenoemde sectoren. Mensen die, bijvoorbeeld vanwege hun leeftijd of gezondheid, een grote behoefte hebben aan persoonlijke dienstverlening, maar over weinig koopkracht beschikken, blijven dan ervan verstoken. Daarom moet op andere wijze worden gegarandeerd dat de schaarse menskracht ten goede

komt aan de meest behoeftigen. Persoonlijke dienstverlening zou dan ook niet onderworpen moeten zijn aan het marktmechanisme – zoals in toenemende mate het geval is, maar hetzij buiten de monetaire sfeer moeten blijven (onbetaalde arbeid, waarvoor meer ruimte komt als de arbeidstijd wordt beperkt), hetzij collectief moeten worden gefinancierd (en concurrerend moeten worden beloond).

Een interessante vraag is of in dit verband ook aan een of andere vorm van quoterings zou moeten worden gedacht. In het bijzonder valt dan te denken aan sociale dienstplicht. Als er werkelijk een tekort is aan arbeidskracht voor noodzakelijke dienstverlening, zou te overwogen zijn om iedereen te verplichten daaraan een deel van zijn/haar tijd te besteden. Het is echter de vraag waarom iedereen hieraan even veel tijd zou moeten besteden. Als sommigen meer aanleg en belangstelling hebben voor persoonlijke dienstverlening, is het beter dat zij er veel tijd aan besteden en anderen, die er geen aanleg en belangstelling voor hebben, zich op andere zaken richten, maar dan uiteraard wel betalen voor de zorgverleners.

De improductieve jacht op status valt het lastigst tegen te gaan, doordat het hier niet om een goed gaat dat de overheid direct kan toewijzen of (her)verdelen. Status wordt immers primair door mensen aan elkaar toegekend, zonder tussenkomst van de overheid. Het lijkt ook vruchteloos om te pogen om de statusjacht af te remmen, aangezien het hierbij waarschijnlijk om een natuurlijke menselijke behoefte gaat. Maar wel zou men kunnen proberen te beïnvloeden welke zaken status opleveren en welke niet.

De hierboven bepleite quoterings van milieu, ruimte, tijd en mensen heeft als belangrijk neveneffect dat deze zaken niet langer beschikbaar zijn om status mee te verwerven. Juist omdat zij in absolute zin schaars zijn, zijn zij – met uitzondering van milieuvervuiling en eventueel reizen – ook bij uitstek statusgoederen (een groot huis, privé-personeel). Maar als zij niet langer verdeeld worden op basis van koopkrachtige vraag, bieden zij ook geen mogelijkheid meer om langs deze weg met een hoog inkomen status te verwerven. Dat wil niet zeggen dat een hoger inkomen niet langer (mede) om statusredenen wordt nagejaagd, maar wel dat deze inspanning dan niet meer automatisch een vorm van maatschappelijke verspilling is. Immers, men zal dan met zijn hoge inkomen goederen aanschaffen die niet in absolute zin schaars zijn en waarvan economische groei dus wel de schaarste kan verminderen. Te denken valt aan technologische hoogstandjes op het gebied van micro-elektronica, audiovisuele apparatuur, woninginrichting, enzovoorts. Maar bijvoorbeeld ook de vraag naar kunstwerken zou hierdoor kunnen toenemen. (Bij oude meesters gaat het weliswaar om absoluut schaarse goederen, maar bij hedendaagse kunst zou extra vraag wel extra aanbod kunnen genereren.)

Hoewel de overheid geen status toewijst en verdeelt, zou zij toch ook kunnen proberen de statusjacht meer direct bij te sturen. Het doel hiervan zou moeten zijn om status niet langer te koppelen aan weinig productieve (of zelfs contraproductieve) activiteiten, zoals het bezit van absoluut schaarse goederen, maar aan maatschappelijk waardevolle activiteiten. Status zou zoveel mogelijk moeten voortvloeien aan activiteiten die bijdragen aan 'het goede', 'het ware' of 'het schone'. Bij het eerste gaat het bijvoorbeeld om vrijwilligerswerk, mantelzorg en giften aan goede doelen, bij het tweede om wetenschappelijke prestaties en bij het derde om kunstzinnige en culturele activiteiten. Aangezien de status die deze activiteiten opleveren nauw samenhangt met de zichtbaarheid ervan, kan de overheid hierbij een rol spelen

door de aandacht te vestigen op maatschappelijk nuttige activiteiten. Voor een deel doet zij dit al, bijvoorbeeld met de jaarlijkse lintjesregen en door wetenschappelijke en culturele prijzen uit te reiken (Spinozaprijs, P.C. Hooftprijs, etc.). Maar het zou misschien een goed idee zijn indien de overheid haar activiteiten op dit gebied nog aanzienlijk zou uitbreiden. Het gaat hierbij niet in de eerste plaats om de materiële beloning waaruit zo'n prijs bestaat, maar uit het feit dat iemand – of een organisatie – in het zonnetje wordt gezet die zich maatschappelijk verdienstelijk heeft gemaakt. Het verdient de voorkeur als hiermee niet alleen (top)prestaties worden gelauwerd, maar ook bijzondere inspanningen, bijvoorbeeld in de sfeer van mantelzorg en vrijwilligerswerk. Het kan ook zinvol zijn om aparte onderscheidingen in te stellen voor speciale categorieën voor wie het in het algemeen juist moeilijk is om uit te blinken, zoals gehandicapten, ouderen of allochtonen. De Paralympics zijn wat dit betreft een mooi initiatief.

Een probleem hierbij is wel dat naarmate er meer staatsprijzen en andere officiële huldeblijken worden toegekend, de status ervan – en daarmee de prikkel voor burgers om zich op maatschappelijk nuttige activiteiten te richten – waarschijnlijk afneemt. Te overwegen valt daarom om de blijken van waardering ook een meer tastbare vorm te geven door personen die zich maatschappelijk verdienstelijk hebben gemaakt een groter quotum toe te kennen van de absoluut schaarse goederen die hiervoor besproken zijn. In het bijzonder valt te denken aan de ruimte die men krijgt toegewezen voor bewoning (en evt. voor vervoer). Een groot huis (of een buitenhuisje) zou dan niet meer het voorrecht zijn van rijken maar van mensen die zich op een of andere wijze voor de samenleving hebben ingezet (vgl. de datsja's voor de nomenclatuur in het voormalige Oostblok).

Ik moet toegeven dat mijn voorstellen in deze neoliberale hoogtijdagen van marktwerking, deregulering, concurrentie en eigen verantwoordelijkheid als vloeken in de kerk klinken. Toch wordt het mijns inziens tijd dat we ons realiseren dat de markt op veel minder terreinen dan we doorgaans geneigd zijn te denken een geschikt middel is om schaarse goederen te verdelen. Marktwerking is in het algemeen een geschikt coördinatiemechanisme voor het menselijk handelen als er sprake is van een relatieve schaarste – die door extra inspanningen kan worden verminderd – en als de externe effecten van individueel handelen beperkt zijn. Ook bij veel zogenaamde private goederen, waarvoor de markt ogenschijnlijk het meeste geschikte allocatiemechanisme is, is er echter sprake van absolute schaarste en van zodanige externe effecten, dat marktwerking vaak niet bijdraagt aan optimaal welzijn, of zelfs een averechts effect sorteert. Pas als het besef van de beperkingen van marktwerking breed doordringt zal duidelijk worden dat de markt en economische groei in veel gevallen de oplossing van maatschappelijke problemen niet dichterbij brengen, maar juist een verhoging van ons welzijn en geluk in de weg staan.

Literatuur

Bergh, J.C.J.M. van den (2005) Bnp, weg ermee!, *ESB* 18 november 2005: 502-505.
Hirsch, Fred (1976) *Social Limits to Growth*, London: Routledge and Kegan Paul.
Layard, Richard (2005) *Happiness. Lessons from a new science*, London: Allen Lane.
Waal, Frans de (1996.) *Good natured*, Cambridge (MA): Harvard University Press.

Noot

Alternatieve cijfers voor de jaren negentig laten ruwweg hetzelfde beeld zien: tussen 1990 en 2000 groeide de Nederlandse economie met gemiddeld 2,9% per jaar, totaal met 33%. De geluksscore daalde van 3,4 naar 3,3, tegenover een daling van 3,1 naar 3,0 in België, constant op 2,9 in Frankrijk, van 3,1 naar 2,9 in Duitsland, constant op 3,1 in Groot-Brittannië en constant op 3,6 in Denemarken.